

КРИМІНАЛЬНА НАСИЛЬНИЦЬКА ПОВЕДІНКА ЯК НЕГАТИВНЕ СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

О. ГУМІН,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ

SUMMARY

На основі аналізу праць вітчизняних та зарубіжних вчених автор здійснив дослідження феномену насильницької та кримінально-насильницької поведінки особи в історичному розрізі. У статті також виокремлено основні ознаки, притаманні насильству та досліджено форми прояву насильницької поведінки.

* * *

Based on the analysis of works of national and foreign scientists author made a study of the phenomenon of violent and criminal behavior of individuals in historical context. The article also highlights the main features inherent violence and studies forms of violent behavior.

Ключові слова: насильство, насильницька поведінка, кримінальна насильницька поведінка, форми насильницької поведінки.

Постановка проблеми.

Дослідження спрямованості культурно-історичної думки людства під виглядом різномірних концепцій і теорій засвідчує, що здавна та до наших днів питання щодо розуміння кримінальної насильницької поведінки концентрується навколо поняття добрих і злих начал у світі. Насильство було універсальним інструментом вирішення будь-якої проблеми, специфічною соціальною дією за допомогою якої окремі індивіди, різні соціальні групи та класи, громадські та державні об'єднання людей стверджували своє існування, відстоювали і захищали власні цінності та ідеали, культурне і матеріальне надбання, або ж навпаки - привласнювали собі створене іншими, що свідчить про функціональність та багаторівневість цього феномену в історії людства [1, с. 6]. Є всі підстави стверджувати, що в будь-якому випадку насильство певним чином притаманне життєдіяльності суспільства. Еволюція суспільства свідчить про постійне зростання значення насильства в суспільних відносинах.

статті теоретико-методологічні засади дослідження феномену насильницької та кримінально-насильницької поведінки особи, що включає розгляд концептуальних питань щодо розуміння сутності вказаних категорій. Автором також виокремлено основні ознаки, притаманні насильству та досліджено форми прояву насильницької поведінки.

Виклад основного матеріалу.

В традиційно утворених суспільствах насильство частіше всього виступало в формах безпосередньої реакції на «чужого», включаючи його знищення. Водночас, ще з давніх-давен люди, усвідомлюючи наявність кримінальної насильницької поведінки в суспільстві, намагались всіма засобами боротися з тими діями, які є надзвичайно небажаними для кожного народу, нації, етнічної групи, нарешті, окремої родини та кожної

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні прояви насильницької та кримінально-насильницької поведінки детально досліджували як світові, так і провідні сучасні російські та українські науковці у сфері психології, кримінології кримінального права та інших наук: зокрема, К. Бартол, Л.В. Франк, С.М. Абельцев, А.П. За-

калюк І.А. Хозраткулова, О.Ю. Юрченко, М.Й. Коржанський, О.М. Костенко, В.І.Шакур, та інші фахівці.

Вихідні передумови та мета дослідження.

На підставі узагальнення емпіричного матеріалу та питань, які досліджуються вказаними вченими, автор поставив собі завданням з'ясувати у

людської істоти, що прагнуть єдиного суспільно бажаного результату: миру, щастя та процвітання. За нашим переконанням розвиток суспільства потребував усвідомити необхідність відмовитись від силових варіантів досягнення цілей, вирішення соціальних конфліктів.

В результаті, розуміння кримінального насильства, як вади суспільного розвитку, людство виробило певну готовність відмовитись від нього як в міжособистісній, так і в міжнародній практиці. Уявлення про те, що прояв кримінальної насильницької поведінки породжує тільки насильство, призводить до того, що встановилось та продовжилось формування етики і практики ненасильницької боротьби за більш справедливе суспільство. Зокрема, найбільш яскраво це було продемонстровано в працях М. Ганді, М.Л. Кінга і деяких інших відомих дослідників та політиків.

Однак ХХ століття, особливо його перша половина, не виправдала тих надій на неухильну ходу гуманізму і прогресу, які поклалися на нього в кінці ліберального ХІХ століття. Звісно, поряд з епохальними досягненнями науки і технології, економічним зростанням, а також небаченим підвищенням добробуту, позитивними соціальними реформами в певних країнах ці явища унеможливились у зв'язку зі світовими війнами і жорстокими тоталітарними режимами, грандіозними епідеміями насильства, в яких владні структури відповідних держав

(при схваленні більшості або, принаймні, дуже значній частині своїх громадян) організували винищування величезних мас населення в чужих і власних країнах.

Останні роки другого тисячоліття також не стали винятком у перебігу подій, визначених історією кримінального насильства. Вони ще раз підтвердили те, що останнє століття, поряд з його грандіозними технологічними досягненнями та винаходами, підкоренням космосу та атомної енергії, - це століття, яке було і залишається періодом найбільш кривавих, жорстоких насильницьких дій та терору, світових воєн, страждань та загибелі мільйонів людей, яке так і не знайшло засобів для подолання реальної загрози існуванню цивілізації - кримінального насильства.

Вважаємо, що незалежно від ірраціоналістичного вирішення (на рівні вірувань, почуттів, релігії), чи раціоналістичного (на рівні філософсько-правових теорій) розв'язання цієї проблеми на користь добра чи зла, проблема боротьби з кримінальним насильством складає світоглядну канву оптимістичного, але в той же час песимістичного погляду на її подолання. До сих пір залишаються актуальними слова американського філософа Дж. Лоуренса, який досліджуючи прояв кримінальної насильницької поведінки писав: «Насильство набуло «модної тематики» в науці та політиці. Воно викликає багато спірних питань та суперечливих позицій» [2, с. 57].

Природно, виникає питання про першопричини цих нещастя, які існують у найцивілізованіших країнах світу. Де є та межа, що справджує застосування насилля і знищення однією людиною інших?

На наш погляд, відповідь можна відшукати в роздумах про прояв кримінальної насильницької поведінки визначних історією, адже зашорене, нав'язливе трактування безумовно передуює розумінню та відтворенню кримінального насильства, тобто можливо дослідницька помилка в з'ясуванні значення кримінального насильства призвела до наслідування саме такого змісту явища мільйонами людей та провокувала появу таких же традицій, ідеологічних установок та політичних програм.

Вважаємо за необхідне виділити певні взаємозв'язки кримінальної насильницької поведінки з різними факторами:

1) посилюються прояви насильницької поведінки в період соціально-економічних і політичних перетворень, соціальних реформ і революцій. В такий період зростає ціла низка насильницьких злочинів. На цю закономірність вказували ще античні філософи, говорячи, що безладдя в державі призводить до зростання насильства (Сократ, Платон, Аристотель);

2) залежність кримінально-насильницької поведінки з невмінням правильно жити. Цей взаємозв'язок простежується ще в період античності і суть його полягає в тому, що якщо особа вже стоїть на шляху вчинення

насильства, яке для них джерело прибутків, розвага, повсякденне життя, то зійти з нього буде вкрай важко. З цього можна припустити, що найбільш криміногенна категорія осіб - це раніше судимі;

3) залежність між зростанням населення та насильницькою поведінкою;

4) залежність між насильницькою поведінкою та нормальною адаптацією людини в суспільстві;

5) залежність між насильницькою поведінкою та агресивною спрямованістю;

6) залежність між особистісними відхиленнями та насильницькою поведінкою;

7) насильницька поведінка зростає в період зубожіння населення; залежність між насильницькою поведінкою та соціальним середовищем, в якому розвивається насильник. Звісно культивування через засоби масової інформації, художньо-творчого мистецтва насильства, сексоманії, алкоголізму, наркоманії, неправильне виховання, байдуже ставлення сім'ї до дитини призводить до того, що особа виростає деформованою. А тоді дивуються: чому ж зростають немотивовані насильницькі злочини, вбивства, зґвалтування, інші злочини в поведінці людей?

8) залежність між когнітивними процесами та насильницькою поведінкою.

Характерно, що всі зазначені закономірності виводяться із особливостей наукових поглядів вчених на прояв насильницької поведінки, а тому відповідним

чином повинні корегуватися в державі, при цьому, враховуючи соціально-економічні умови тієї чи іншої країни, її політичні та правові традиції.

Сучасне суспільство пережило столітній перехід зміни цивілізаційних віх, які характеризуються динамічними процесами глобальної модернізації всіх сфер суспільного життя. Цей процес супроводжувався багатьма катаклізмами, кризою економічних відносин, загостренням конкурентної боротьби за виживання та панування на світовій арені, що призвело до тривожного пошуку нового, більш раціонального і справедливого порядку [3, с. 8].

Кримінальну насильницьку поведінку зумовлює існування зростаючої тенденції загальної невдоволеності, під час якої спостерігається приріст внутрішнього напруження, відчуття насильства зі сторони минулого, яке охопило теперішнім. І це все відбувається на фоні сучасної соціально-економічної нестабільності, що безумовно потребує негайного суспільно-особистісного прогресу.

Звичайно, що прогрес суспільства обов'язково внесе зміни в поведінку людини, і у те, що називається кримінальною насильницькою поведінкою. Можливо, через підвищення культурного рівня людини та надбання духовних благ, обсяг діянь, які формують кримінально-насильницьку поведінку буде значно меншим, так як деякі вчинки не будуть мати такої суспільної важливос-

ті та не відноситимуться до числа кримінальних.

Слід акцентувати увагу на таких притаманних насильству ознаках:

- насильство може охоплювати будь-яке приниження людини, все те, що своїм наслідком має обмеження індивідуалістичних фізичних і духовних поглядів на життя, заважає оволодіти повнотою можливостей особистісного характеру;

- насильство може бути прямою формою застосування сили чи погрози такого застосування: вбивство, зґвалтування, розбій. Тобто, так звані тяжкі форми насильницьких дій;

- насильство може передбачатися в чинному Кримінальному кодексі, Цивільному кодексі, Кодексі про адміністративні правопорушення та інших нормативних документах, а може й не мати такої характеристики;

- насильство посягає не тільки на тілесну будову чи сексуальну недоторканість людини, а й на психічне здоров'я та економічну свободу.

Як показують проведені нами емпіричні дослідження, 94,5 % респондентів підтримують позицію, що в більшості випадків насильницька поведінка проти особи проявляється як комбінація фізичної, сексуальної, емоційної та економічної образи. На нашу думку, правильно виділяти не тільки фізичну та психічну шкоду заподіяну кримінальною насильницькою поведінкою, а й сексуальні та економічні форми пригнічення.

Саме в цьому простежується

відмінність між насильством та кримінальним насильством.

Тому, насильство є ширшим по відношенню до «кримінального насильства», адже спектр дій суто насильства значно різноманітніший.

На нашу думку, шкода, яка заподіяна насильством та кримінальним насильством досить різна, але в основному вона зводиться до певних оцінок діяння в фізичному, сексуальному, психологічному та економічному вимірі, тому залежно від цього попередньо відноситься до тієї чи іншої категорії насильницьких дій. Наприклад, затоплення квартири та її підпал. Як в першому, так і в другому випадку простежується наявність психологічних та економічних страждань, проте їх суспільна небезпека, визначає певне віднесення дій до категорії насильства чи кримінального насильства.

Наявність відповідної шкоди ще не означає, що це кримінальне насильство у чистому вигляді, потрібна ще й кримінально-правова норма, тому іще однією відмінністю між суто насильством та кримінальним насильством є те, що насильницькі дії передбачені досить різноманітною кількістю нормативних документів, а кримінальне насильство виключно Кримінальним кодексом України.

Кримінальне насильство, виступаючи специфічним явищем, має своє власне смислове навантаження. Саме тому, можна говорити про комплекс детермінантів кримінального насиль-

ства, головними з яких є насильницькі злочини.

Отже, кримінальне насильство - це умисне діяння фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування, що наносить особі моральну шкоду, шкоду його фізичному, психічному здоров'ю чи економічним інтересам, за вчинення якого передбачена кримінальна відповідальність.

Зауважимо, що сфера насильницької поведінки дуже різноманітна - починаючи від примусу, закінчуючи певним обмеженням вибору. Враховуючи, що йдеться тільки про дії, які передбачені чинним КК, то правомірно говорити про кримінально-насильницьку поведінку, виявом якої виступає саме кримінальне насильство.

Виникає питання: навіщо виділяти насильство і кримінальне насильство, насильницьку і кримінально-насильницьку поведінку, адже все можна охопити лише насильницькою поведінкою та її проявом?

У міжнародних документах зазначається, що кримінальне насильство, будучи злочинним діянням, являє собою процес, який проходить на індивідуальному рівні, на рівні суспільства і є вельми поширеним на світовій арені [4, с. 5]. Більше того, як зазначають понад 60 % опитаних нами, високий рівень насильства в цілому, негативно впливає на рівень протиправної поведінки громадян та на стан здоров'я усіх членів суспільства.

Окрім вищенаведеного, виділення кримінально-

насильницької поведінки в окрему правову категорію дозволить підкреслити її вкрай небажаний трирівневий вплив: індивідуальний, суспільний та світовий.

Кримінальне насильство створює атмосферу страху, невпевненість в своїй безпеці, хвилювання про близьких, тому теоретичне формулювання та законодавча захищеність від прояву кримінальної насильницької поведінки дозволить почувати себе безпечніше у власній державі.

Кримінальна насильницька поведінка - це правова категорія, тому при визначенні цього поняття неможна обійтись без вказівки на її правові ознаки. Перш за все, потрібно звернути увагу на те, що насильницький вплив на людину чи групу людей завжди здійснюється протиправно, проти чи всупереч волі жертви, з умисною формою вини і заподіює чи може заподіяти певну шкоду. Невинне чи необережне заподіяння шкоди людині, в тому числі такий вплив в суспільних інтересах носить одиничний характер, і, як наслідок, втрачає характер досліджуваної кримінальної насильницької поведінки як такої, навіть при наявності всіх інших її ознак. До інших ознак ми відносимо, насамперед, її наслідки, які мають вияв у формі заподіяній людині фізичної, економічної, психологічної та сексуальної шкоди.

Враховуючи вищенаведене, спробуємо дати власне визначення кримінальної та

кримінально-насильницької поведінки.

Насильницька поведінка - це умисний насильницький вчинок чи їх сукупність, які спрямовуються на досягнення насильницької мети, і супроводжуються заподіянням шкоди, обумовлюючись при цьому певною потребою.

Тоді як, кримінальна насильницька поведінка - це передбачений кримінальним законом умисний насильницький вчинок чи їх сукупність, які спрямовуються на досягнення насильницької мети, супроводжуються заподіянням фізичної, економічної, сексуальної та психологічної шкоди, обумовлюючись при цьому певною потребою та в основному зводяться до вчинення насильницького злочину.

Аналізуючи форми насильницької поведінки можна припустити, що:

- під фізичним насильством слід розуміти умисне порушення фізичного здоров'я чи посягання на життя (фізичні блага), тобто його сутність полягає у завданні однією особою іншій побоїв, тілесних ушкоджень, незалежно від їх тяжкості чи заподіяння смерті. У результаті фізичного насильства тіло може бути пошкоджене зовні (синці, садна, подряпини, порізи, інші поранення), що, як правило, призводить до ураження внутрішніх органів. Можливі також ушкодження внутрішніх органів без явних слідів ушкодження зовнішніх тканин;

- сексуальне насильство - це насильницьке посягання однієї

особи на статево свободу, статево здоров'я чи статево недоторканість іншої особи, що здійснюється всупереч волі останнього. Сексуальне насильство посягає на три основні блага: статево свободу, статево недоторканість та статево здоров'я, і як правило здійснюється проти волі потерпілого, що заподіює йому різного роду шкоди;

- під економічним насильством пропонуємо розуміти умисне незаконне позбавлення чи обмеження однією особою іншої особи майнових прав, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати економічну недостатність, порушення фізичного чи психічного здоров'я. Економічне насильство пов'язане з порушенням прав та інтересів людини через незаконне позбавлення або обмеження його майнових прав. Віднесення економічного насильства до категорії кримінального обумовлене настанням певної шкоди, яка варіюється від економічного пригнічення до настання смерті;

- термін «психологічний» відноситься як до способу, так і до предмету та об'єкта впливу, і до тих змін, які вони викликають в психології людини. Тому під поняттям психологічного насильства розуміємо умисний вплив, пов'язаний з дією однієї особи на психіку іншої людини шляхом інформаційного психологічного впливу, яким може завдаватися або завдається шкода фізичному чи психічному здоров'ю, економічній незалеж-

ності чи сексуальним благам.

Багато століть люди досліджували природу кримінальної насильницької поведінки. Чи виступає насильницька поведінка інстинктивною, біологічно обумовленою або ж такою, що засвоюється в процесі спостереження і навчання чи вона являється певним комбінованим варіантом цих характеристик?

Специфічні особливості прояву кримінального насильства у людини -це наслідок особливостей тієї соціальної сфери, яку вона в процесі історичного розвитку створила для себе. При такому розумінні, проблема кримінальної насильницької поведінки, на думку В.Ф. Бассіна, перетворюється в проблему дослідження тих соціальних причин, які викликають насильство, певних фактів, які обумовлюють перехід тваринницьких проявів насильства в кримінально-насильницьку поведінку як соціальне явище [5, с. 51, 55].

Ми погоджуємось з наведеним твердженням автора, адже кримінальна насильницька поведінка - це суто суспільне визначення, оціночна характеристика соціальної адаптації людей. Тому, визначивши фактори, які відіграють головну роль в її формуванні і збереженні, ми будемо в стані змінювати людську поведінку, застосовуючи процес маніпулювання первинністю.

Відомо, що існують як позитивні, так і негативні аспекти людської кримінальної насильницької поведінки. Багатьом людям, які займаються змагальними видами спорту, спор-

тивною охотою, знаходяться на військовій службі, працюють в правоохоронних органах, приходить проявляти кримінальну насильницьку поведінку в соціально прийнятних формах, що сприяє підвищенню якості їх життя.

Природні основи насильницької поведінки закладені в суперечливій природі суспільної життєдіяльності людини. Як в минулі віки на рівні забобонів, так і більшості пізніших релігійних і філософських вчень була притаманна думка про те, що не людина принесла зло в світ, і не в її силах звільнити світ від зла. Саме при натуралістично-матеріалістичному, світоглядно-методологічному розумінні життєдіяльності суспільства, кримінальна насильницька поведінка виступає як соціальне явище, впливаючи із самих фундаментальних його основ, тому необхідно враховувати досягнення природничих наук, які активно сприяють виявленню причин та розробці заходів щодо запобігання кримінально-насильницької поведінки.

Висновки.

Висвітлені нами вище позиції кримінологів, дали змогу зробити висновок про те, що насильство є ширшим по відношенню до «кримінального насильства», адже спектр дій суто насильства значно різноманітніший.

Насильством є будь-який умисний фізичний, сексуальний, психологічний, економічний вплив однієї особи (групи осіб) на іншу особу (групу осіб), який здійснюється всупереч її волі у

формі примушення до вчинення або до утримання від вчинення певних дій з метою підкорення своїй волі і спричиняє або містить у собі загрозу спричинення моральної шкоди, шкоди фізичному, психічному здоров'ю чи економічним інтересам.

Кримінальне насильство - це умисне діяння фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування, що завдає особі моральну шкоду, шкоду її фізичному, психічному здоров'ю чи економічним інтересам, за вчинення якого передбачена кримінальна відповідальність.

Список використаних джерел:

1. Всероссийская научно-практическая конференция «Современные проблемы борьбы с преступностью». Сборник материалов (юридические науки) - Воронеж: Изд-во Воронеж, ин-та МВД России, 2004.- 183 с.;
2. Лоуренс Дж. Насилие // Социальная теория и практика. - 1976. - №9. - С. 57;
3. Шайхисламов Р.Б., Юдина И.В. Конфликтология. Учебное пособие. -Уфа, 2002.-350 с.;
4. Минская В.С. Поведение потерпевшего в генезисе преступлений против личности. Диссертация канд. юрид. наук. М., 1972. - 317 с.;
5. Басейн В.Ф. Проблема бессознательного в неосознаваемых формах высшей нервной деятельности. - М.: Медицина, 1968. - 468 с.

Рецензия: На основе работ отечественных и зарубежных ученых автор осуществил исследование феномена насильственного и уголовно-насильственного поведения личности в историческом разрезе. В статье также выделены основные признаки, присущие насилию, исследованы формы проявления насильственного поведения.

Ключевые слова: насилие, насильственное поведение, уголовное насильственное поведение, формы насильственного поведения.